

DUES GUERRES PAGESES: REMENCES CATALANS I CAMPEROLS ALEMANYS

per Paul Freedman (*)

Aquest article compara les dues revoltes pageses més grans de l'Europa baixo-medieval i moderna: la guerra dels remences catalans (1462-1486) i la guerra dels camperols alemanys de 1525. Fins i tot en un període d'extenses turbulències socials, tots dos conflictes destaquen per l'abast geogràfic, durada i envergadura. A Alemanya i a Catalunya, com arreu d'Europa durant la Baixa Edat Mitjana, els disturbis i enfrontaments rurals entre arrendataris i propietaris eren freqüents. Marc Bloch va establir una similitud entre l'agitació pagesa en l'economia senyorial de l'Edat Mitjana i la vaga en el capitalisme industrial; és a dir, components normals d'un sistema de producció i explotació.¹ Hi ha, però, una diferència entre avalots locals (que eren habituals) i grans revoltes, àmpliament difoses (que no ho eren).² L'abast i l'aferrissament de dos conflictes en parts tan diferents d'Europa plantegen qüestions sobre les motivacions dels camperols i les actituds dels grups dominants que ultrapassen fronteres físiques i confessionals.

La diferència més manifesta entre les guerres alemanya i catalana és el fracàs de la primera i l'èxit de la segona. Mentre que els camperols alemanys van ser esclafats i mai més van organitzar cap altre moviment tan intens o àmpliament coordinat, els rebels catalans van obtenir l'abolició oficial de la servitud el 1486.³ Les raons d'aquesta disparitat rauen, en part, en l'actitud més favorable dels dirigents, envers les pretensions camperoles a

---

(*) Aquest article és una versió revisada de "The German and Catalan peasant revolts", publicat a *American Historical Review*, 98 (1993), pp. 39-54. Traducció de Xavier Gil.

1. Marc Bloch, *French rural history: An essay on its basic characteristics*, Berkeley-Los Angeles, 1970, p. 170. Edició original, París, 1931.

2. Observació feta, convincentment, per Henry Kamen, "Bauernaufstände und dörfliche Gemeinde in Spanien und Europa im 16. und 17. Jahrhundert", a Winfried Schulze, ed., *Aufstände, Revolten, Prozesse: Beiträge zu bäuerlichen Widerstandsbewegungen im frühneuzeitlichen Europa*. Stuttgart, 1983, pp. 13-22.

3. Això no vol pas dir que, per aquest motiu, el règim senyorial fos completament suprimit. Com Eva Serra ha demostrat ("El règim feudal abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe", *Recerques*, 10 [1980], pp. 17-32), la Sentència no va millorar significativament la situació econòmica dels sectors camperols inferiors.

Catalunya que a Alemanya. Però també hi ha altres factors referents a l'articulació de les exigències i a les respostes que van rebre; factors que poden contribuir a explicar els diferents resultats. La comparació serveix per a mostrar la manera en què va ser possible organitzar un assalt massiu contra les institucions senyoriales sense anar acompanyat de plantejaments de reforma religiosa. A Catalunya, com a Alemanya, la revolta disposava d'una vigorosa justificació moral, però sense un sentiment expressament anticlerical o evangèlic que la provoqués.

Fora de Catalunya, la Guerra dels Camperols alemanys és força més coneguda entre els historiadors i ha donat lloc a amplis i perllongats debats sobre la seva organització política.⁴ La revolta de 1525 ha estat interpretada com un esdeveniment crucial en la història global de tota la nació i, per aquest motiu, de manera paradoxal, el seu context social ha estat freqüentment subordinat a la perenne qüestió dels orígens de la desunió alemanya i el seu consegüent endarreriment a l'Edat Moderna. Fins no fa gaire, la desfeta dels camperols era interpretada en funció de la victòria general del particularisme i dels principats territorials en front de l'imperi.⁵ Ara, els aixecaments acostumen a ser vistos en termes menys grandiosos. El seu objectiu no era restaurar un Reich unificat ni provocar una transformació apocalíptica, sinó ser una resposta a la situació econòmica secular i als pressupòsits religiosos sobre el just ordenament de la societat.

Quan els historiadors han mirat de situar la Guerra dels Camperols alemanys en un marc europeu, l'han comparat amb l'aixecament camperol an-

---

4. Sobre aquesta copiosa bibliografia, vegeu Tom Scott, "The Peasants' War: a historiographical review", *Historical Journal*, 22 (1979), pp. 693-720 i 953-974; H. C. Erick Midelfort, "The revolution of 1525: recent studies of the Peasants' War", *Central European History*, 11 (1978), pp. 189-206; Robert W. Scribner, "The German Peasants' War", a Steven Ozment, ed., *Reformation Europe. A guide to research*, St. Louis, 1982, pp. 108-133; Tom Scott, "The common people in the German Reformation", *Historical Journal*, 34 (1991), pp. 183-192.

5. En paraules de Günther Franz, *Der deutsche Bauernkrieg*, 12^a ed., Darmstadt, 1984, p. 288: "Der Bauernkrieg is ein Glied in dem Kampf der Deutschen um das Reich", qüestió plantejada, de manera encara més marcada, a la primera edició, de 1933. A més de Franz, Adolf Waas, *Die Bauern im Kampf um Gerechtigkeit, 1300-1525*, 2^a ed., Munic, 1976, pp. 5-25. Una crítica d'aquesta visió és exposada per Horst Buszello, *Der deutsche Bauernkrieg von 1525 als politische Bewegung*, Berlin, 1969, pp. 12-15; i per John C. Stalnaker, "Towards a social interpretation of the German Peasant War", a Robert W. Scribner i Gerhard Benecke, eds. i trans., *The German Peasant War of 1525: new viewpoints*, Londres, 1979, pp. 23-28.

glès de 1381 o amb la revolució hussita a la Bohèmia d'inicis del segle XV.⁶ Aquests conflictes són especialment útils per tal de traçar la inspiració cristiana radical de la guerra alemanya. La combinació de reforma religiosa, anticlericalisme i una ideologia d'igualtat sancionada divinament és ben clara en tots tres casos i, però resta obert el dubte de si hi va haver cap connexió causal directa des d'Anglaterra a Bohèmia i Alemanya.⁷

Catalunya és un punt de comparació més adequat. La guerra remença presenta un conflicte més sostingut que el d'Anglaterra i una guerra més pròpiament pagesa que la de Bohèmia. És més propera –cronològicament– a la revolta alemanya que els altres dos casos i més important encara, Catalunya mostra el que era ideològicament possible dins el marc de teories catòliques tradicionals de justícia (tant populars com instruïdes) i explicacions per les divisions dins la societat. Catalunya va veure l'erupció d'una guerra pagesa sense un moviment de reforma religiosa.

La Catalunya Vella era més petita i més homogènia que les àrees de la revolta alemanya, la qual es va estendre des d'un extrem de l'Imperi fins a l'altre. Les qüestions alemanyes eren més diverses; de fet, eren un seguit de conflictes individuals estimulats per exemples veïns de revolta. Emfasitzaré la situació a l'Alemanya sud-occidental (Suàbia, l'Alt Rin i la zona al voltant del llac Constança) on, com a la Catalunya Vella, la qüestió de la servitud va ser una de les principals queixes camperoles. El terme "serf" (que descriu els remences catalans i els *Eigenleute* o *Leibeigene* alemanys) és usat aquí aquí per descriure treballadors rurals no lliures que, a diferència dels esclaus, formaven famílies reconegudes oficialment, establertes a habitatges amb caràcter permanent. No podien ser comprats ni venuts a part de la propietat. Eren considerats com estris dels seus amos i estaven privats de

---

6. M.M. Smirin, *Deutschland vor der Reformation: Abriss der Geschichte des politischen Kampfes in Deutschland vor der Reformation*, trad. Johannes Nichtweiss, Berlin, 1955 (ed. original, Moscou, 1925), pp. 102, 157; Frantisek Graus, "From resistance to revolt: the late medieval peasant wars in the context of social crisis", a János Bak, ed., *The German Peasant War of 1525*, Londres, 1976, pp. 1-9; Horst Gerlach, *Der englische Bauernaufstand von 1381 und der deutsche Bauernkrieg: Ein Vergleich*, Meisenheim am Glan, 1969.

7. Walter Müller, "Wurzeln und Bedeutung des grundsätzlichen Widerstandes gegen die Leibeigenschaft im Bauernkrieg 1525", *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, 93 (1975), pp. 24-25.

representació judicial o de qualsevol altre mena, però vivien a comunitats locals autònoms.⁸ Els serfs medievals eren camperols. Igual que els camperols moderns, tenien una parcel·la de terra concreta, que treballaven en família i podien heretar. Estaven supeditats a factors extraeconòmics, de manera que l'arrendament i el lligam personal constituïen elements més coercitius que una relació merament contractual.⁹

En el període medieval, molts camperols, però de cap manera tots, eren serfs; la situació legal i la seva significació social (*residual* o constrenyidora) variaven amb les condicions locals. A l'Alemanya sud-occidental, la servitud era usada com a instrument de consolidació territorial pels prínceps i senyors eclesiàstics, mentre que a Catalunya es relacionava, essencialment, amb l'explotació privada.¹⁰ De tota manera, a mitjan segle XV, la servitud causava malestar pel seu pes econòmic i simbòlic a tots dos països.

No es tracta pas d'establir una relació directa entre Catalunya i Alemanya. Ningú, a la vora del llac Constança o a la Selva Negra, va ser influït pels esdeveniments catalans ni tan sols, que jo sàpiga, va referir-se a la revolta remença. La mateixa absència de tal connexió permet de conferir a actituds comunes un substrat d'opinió en la societat tardomedieval que podia conduir a esclats extremats i revolucionaris. En examinar aquests elements comuns, m'interessa, sobretot, d'explorar les percepcions d'injustícia i les precondicions per a la revolta pagesa, en particular el moment en què el caràcter explotador de la relació entre amo i arrendatari esdevé clar i insuportable. ¿Quan arriba la gent a sentir-se prou irada i desesperada per passar

---

8. A més dels treballs clàssics de Marc Bloch, recollits a *Slavery and freedom in the Middle Ages*, trad. William R. Beier, Berkeley, 1975, vegeu Pierre Bonnassie, "The survival and extinction of the slave system in the early Modern West (fourth to eleventh centuries)"; "From one servitude to another: the peasantry of the Frankish kingdom at the time of Hugh Capet and Robert the Pious (987-1031)"; "Marc Bloch, historian of servitude: reflections on the concept of 'servile class'", articles aplegats en el recull de Bonnassie *From slavery to feudalism in South-Western Europe*, Cambridge, 1991; i Peter Kolchin, *Unfree labor: American slavery and Russian serfdom*, Cambridge, Mass., 1987, en especial pp. 195-240.

9. Aquesta definició de camperols prové de Theodor Shanin, introducció al llibre editat per ell *Peasants and peasant societies: Selected readings*, Nova York, 1971, pp. 14-17; i Eric Wolf, *Peasants*, Englewood Cliffs, 1966, pp. 1-17.

10. Peter Blickle, "Leibherrschaft als Instrument der Territorialpolitik im Allgäu: Grundlagen der Landeshoheit der Klöster Kempten und Ottoheuren", a Heinz Haushofer i Willi A. Boelcke, *Wege und Forschungen der Agrargeschichte: Festschrift zum 65. Geburtstag von Günter Franz*, Frankfurt, 1967, pp. 51-66; Jaume Vicens Vives, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, 2ª ed., Barcelona, 1978, pp. 11-36.

de l'acceptació, l'evasió o la submissió pacífica a la força armada?¹¹ Deixant de banda l'ira i la desesperació, ¿quan es refien suficientment no només de la seva justificació religiosa, sinó també de la pròpia força física com per arriscar-se a un enfrontament? Aquestes dues revoltes no poden ser explicades exclusivament com a respostes a la crisi de l'economia baixomedieval. Altres àrees encara més oprimides no van revoltar-se (com l'Alemanya de l'est de l'Elba); altres revoltes van estar més localitzades (com a França). ¿Què explica la desil·lusió amb els mètodes habituals de fer front a l'exploatació o la capacitat d'aquests conflictes per transcendir el localisme de les societats tradicionals?

Les actituds just abans d'aquestes guerres són particularment suggestives, atesa la importància atribuïda pels estudiosos de les societats contemporànies a les formes quotidianes o indirectes de resistència, com ara la no cooperació passiva o el sabotatge.¹² Ara hom acostuma a considerar els camperols capaços de replicar i subvertir les obligacions oficials de llur submissió.¹³ Els esclats dels segles XV i XVI resulten, doncs, força més inhabituals a la llum d'aquesta reavaluació de la capacitat ordinària d'acció camperola. Les grans revoltes indiquen un fracàs de l'oposició indirecta.¹⁴ Els aixecaments van ser una confrontació directa amb l'autoritat, duta més enllà dels rituals quotidians d'oposició i inversió. M'agradaria considerar el conflicte armat com una acció que pot néixer de les actituds establertes dels camperols catalans i alemanys i dels seus amos, veure les guerres com una continuació de la resistència medieval per altres mitjans.

Una explicació habitual de l'envergadura i la intensitat de la Guerra dels Camperols alemanys és l'efecte revolucionari dels ensenyaments de Martí Luter i d'altres reformadors, com Bucer, Carlstadt o Zwingli. És atribuïda a la Reforma l'efecte de galvanitzar el ressentiment dels camperols, preparat per un llarg hàbit d'anticlericalisme, i de confirmar la creença en un dret a

---

11. Problema plantejat per Barrington Moore, Jr., *Injustice. The social bases of obedience and revolt*, White Plains, N.Y., 1978.

12. Descrites amb referència als camperols actuals de Malàisia, per James C. Scott, *Weapons of the weak. Everyday forms of peasant resistance*, New Haven, 1985.

13. Per a l'Edat Mitjana, vegeu, per exemple, R. B. Goheen, "Peasant politics? Village community and the crown in fifteenth-century England", *American Historical Review*, 96 (1991), pp. 42-62.

14. James C. Scott, *Domination and the arts of resistance. Hidden transcripts*, New Haven, 1990.

resistir l'autoritat.¹⁵

Günter Franz va identificar un impuls religiós pel canvi social, la invocació d'una "Llei Divina" de validesa universal, oposada a la limitada defensa del costum o "Llei Antiga".¹⁶ Petits avalots locals podien tenir lloc quan era violat allò que la comunitat creia sobre les lleis i pràctiques vidents, la "bona llei antiga" (com quan els senyors abusaven de les terres comunals, pujaven drets prèviament fixats o imposaven nous tributs). A causa de la natura fragmentada de la senyoria alemanya, la defensa del costum ("Llei Antiga") mobilitzaria, al màxim, uns quants pobles en un moment determinat. Segons Franz, una lluita regional o supraregional de la importància de la de 1525 requeria la creença en una llei divina d'àmplia aplicació; convicció que qüestionava totes les formes d'opressió senyorial i que unia pagesos de diferents jurisdiccions i comunitats locals en un esforç comú.

És evident que el descontentament religiós i la Reforma tenien alguna cosa a veure amb la revolta.¹⁷ El problema rau en determinar fins a quin punt la Llei Divina era realment nova el segle XVI i fins a quin punt era diferent de les justificacions per a la revolta en la Llei Antiga. Totes dues eren utilitzades per tal d'oposar-se al dret positiu nou.¹⁸ Pretensions locals (com ara els drets sobre terres comunals), que actualment poden semblar limitats o fins i tot insignificants, sovint eren proclamades en termes de la llei cristiana universal.¹⁹ A Alemanya, com a altres llocs, el costum i la llei divina coincidien a legitimar la revolta contra exaccions injustes que violessin els precep-

---

15. Henry J. Cohn, "Anti-clericalism in the German Peasants' War of 1525", *Past and Present*, 83 (1979), pp. 3-31; Heiko Oberman, "The Gospel of social unrest: 450 years after the so-called 'German Peasants' War' of 1525", *Harvard Theological Review*, 69 (1976), pp. 103-129; Hans-Jürgen Goertz, *Pfaffenhass und gross Geschrei. Die reformatorischen Bewegungen in Deutschland, 1517-1529*, Munic, 1987.

16. Franz, *Bauernkrieg*, pp. 1-91.

17. Recalcat, per exemple, per Oberman, "The Gospel of social unrest"; Hans J. Hillerbrand, "The German Reformation and the Peasants' War", a Laurence P. Buck i John W. Zophy, eds., *The social history of the Reformation*, Columbia, 1972, pp. 106-136.

18. Vegeu Heide Wunder, "'Old Law' and 'Divine Law' in the German Peasant War", a Bak, ed., *The German Peasant War*, pp. 54-62.

19. Gerald Strauss, *Law, resistance and the state. The opposition to Roman law in Reformation Germany*, Princeton, 1986, pp. 38-55, 106-120; Peter Bierbrauer, "Das Göttliche Recht und die naturrechtliche Tradition", a Peter Blickle, ed., *Bauer, Reich und Reformation. Festschrift für Günter Franz zum 80. Geburtstag am 23 mai 1982*, Stuttgart, 1982, pp. 226-234.

tes divins.²⁰ Tant a Alemanya com a Catalunya, els atacs contra la servitud eren expressats en un llenguatge que combinava pràctiques antigues i preceptes divins.

Les crítiques de la servitud camperola eren molt anteriors al segle XVI i no necessitaven forçosament els ensenyaments radicals de la Reforma. Ja al segle XIII, la servitud alemanya va ser objecte d'atac, en raó de la igualtat cristiana i del significat del sacrifici de Jesucrist. Aquestes denúncies eren quelcom més que laments habituals sobre la natura pecadora de l'home, i van esdevenir crítiques contra la il·legitimitat de la senyoria per violar els ensenyaments de la llei bíblica.²¹

Cal subratllar la centralitat de la servitud en les inquietuds camperoles. Tot i que la revolta de 1525 va combinar un seguit de protestes a moltes regions i principats (impostos de guerra, altres imposicions, serveis en treball, violació de rendes fixes), a l'Alemanya del sud-oest la confrontació entre propietaris i pagesos va girar entorn de la intensificació de la servitud. L'anàlisi de Peter Blicke sobre les llistes de greuges presentats poc abans o durant l'esclat revela que un 90% inclou demandes d'abolició de la servitud.²² Trobem condemnes de l'estatus servil no solament al sud-oest alemany, sinó a altres indrets: el territori del Príncep-Arquebisbe de Salzburg, la diòcesi d'Augsburg, Francònia, Alsàcia i el Tirol.²³

El domini sobre arrendataris i la seva propietat assenyala la qüestió on el descontentament "social" i el "religiós" es van trobar. Reclamar la fi de la servitud era el resultat de queixes econòmiques inseparables d'ensenyaments religiosos. "Serf" era més que una simple paraula o un terme arcaic. Ser un serf volia dir estar exposat a la violència arbitrària de l'amo i, per conse-

---

20. Per a Anglaterra, vegeu Rosamond Faith, "The 'Great Rumour' of 1377 and peasant ideology", a R. H. Hilton i T. H. Aston, eds., *The English raising of 1381*, Cambridge, 1984, pp. 43-73. Per a França, Yves-Marie Bercé, "Offene fragen der französischen Bauerrevolten vom 16.-18. Jahrhundert", a Schulze, ed., *Aufstände, Revolten, Prozesse*, pp. 60-75; ídem, *History of peasant revolts. The social origins of rebellion in Early Modern France*, Ithaca, 1990, pp. 274-276 (ed. original, París, 1986).

21. Bierbrauer, "Das Göttliche Recht", pp. 217-226.

22. Peter Blicke, "The economic, social and political background of the Twelve Articles of the Swabian Peasants of 1525", a Bak, ed., *The German Peasant War*, p. 65.

23. Vegeu Günther Franz, ed., *Quellen zur Geschichte des Bauernkrieges*, Darmstadt, 1963, pp. 124-135, 154-156, 239, 305-309, 343; David Sabeau, *Landbesitz und Gesellschaft am Vorabend des Bauernkrieges*, Stuttgart, 1972, pp. 86-99; Franz Ludwig Bauman, ed., *Quellen zur Geschichte des deutschen Bauernkrieges in Oberschwaben*, Tubinga, 1876, reimpressió Hildesheim i Nova York, 1975, pp. 63, 250, 310, 419, 509, 527; Hermann Wopfner, ed., *Quellen zur Geschichte des Bauernkrieges in Deutschtirol 1525*, Innsbruck, 1908, pp. 46, 61, 134-135.

güent, estar privat de la protecció normalment atorgada pel costum.²⁴ La pressió de les exaccions senyoriales, imposades per la servitud, van incrementar-se a l'Alemanya del segle XV, especialment al sud-oest.²⁵

A més de les implicacions directes, la servitud tardomedieval comportava una enorme càrrega d'imatges i estereotips humiliants. Tant als documents habituals com a la literatura alemanya trobem un discurs peculiarment deshumanitzador. Un procés judicial de 1387 sobre prova d'estatus no lliure, per exemple, va fornir a un testimoni l'ocasió de recordar la duresa dels senyors de Rocourt (al bisbat de Basilea, actualment cantó del Jura). Ferry, senyor de Rocourt, en replicar les protestes del batlle de la població, havia dit que el batlle sabia prou bé que era un serf i que si Ferry volia, "podria agafar-lo pels peus i vendre'l al mercat".²⁶ El mateix i inquietant símil amb el bestiar va aparèixer en un manifest presentat el 1525 per serfs de l'abadia d'Ochsenhausen (Alta Suàbia), els quals van declarar que des d'aleshores no estarien sotmesos "a ser venuts com vaques i barraques, car tots tenim un senyor, que és Déu al cel".²⁷ Els serfs que pertanyien a la fundació de l'Ordre Teutònic a Beuggen (regió de l'Alt Rin) es queixaven, també el 1525, que estaven empresonats i encadenats pel coll fins a dues setmanes seguides.²⁸ A les terres del Príncep-Arquebisbe de Salzburg, arrendataris servils protestaven que la servitud violava la llei dels Evangelis i que equivalia a un dret el forçar els homes a patir la cobdícia i la brutalitat dels senyors, i a ser duts lligats pel nas.²⁹

---

24. Així ho ha recalcat recentment Bonnassie, "Marc Bloch, historian of servitude", pp. 324-334.

25. Peter Blickle, *The revolution of 1525. The German Peasants' War from new perspectives*, Baltimore, 1981, pp. 68-86 (segona ed. alemanya, Munic, 1981); Claudia Ulbrich, *Leibherrschaft am Oberrhein im Spätmittelalter*, Göttingen, 1979; Walter Müller, *Entwicklung und Heiratsbeschränkungen. Die Ehegenossame im alemannisch-schweizerischen Raum*, Sigmaringen, 1974.

26. Joseph Trouillart, ed., *Monuments de l'histoire de l'ancien évêché de Bâle*, vol. 5, Porrentruy, 1867, p. 886. Ferry també va reivindicar, com a mínim dues vegades, el seu dret d'obligar els pagesos a passar la nit de noces on ell decidís (ibídem, pp. 887-888). Aquest era un degradant dret de senyoria, però no arribava a l'infame i en gran mesura llegendari "dret de senyor", el suposat dret de desflorar núvies pageses. Compareu-lo amb les queixes del camperols catalans, infra, p. 37.

27. Buszelto, *Der deutsche Bauernkrieg*, p. 17: "nit wie die kye und kölber verkouft werden, dieweil wir alle nur ein herren, das ist den herrn im hymel, habe".

28. Ulbrich, *Leibherrschaft*, p. 122.

29. Günter Franz, ed., *Quellen ... Bauernkriege*, p. 301: "Zu den 8. (és a dir, l'article vuitè de la llista de greuges) haben sich Geistlich und Weltlich frävenlich wider das Ewangeliumb, und haben sich des Aigentumb angezogen, das allain Got mit Aigentumb zuegehört, und die Menschen fur aigen under sich wellen biegen und schmuckhen und bei der Nesen in ir Geltnetz. wellen ziehen..."

Les imatges baixomedievals dels camperols solien emfasitzar la seva condició infrahumana i recomanar tractar-los de manera salvatge. Sàtires alemanyes en vers, sobre la bogeria camperola, van esdevenir tòpiques a partir dels exemples de Neidhart von Reuenthal (un poeta que va morir el 1236 o 1237).³⁰ A partir del segle XIV, els poemes i peces teatrals d'aquesta tradició es van tornar més grotescs i més violents. Neidhart representà els camperols com avars i estúpids, potser com un còmic contrari als valors de la cort. El protagonista és un cavaller que cau víctima de grollers vilatans.³¹ A la literatura pseudo-Neidhart dels segles XIV i XV, les patètiques afliccions amoroses del cavaller s'han transformat en un seguit de bromes sàdiques que demostren la condició bestial dels camperols i la virtut de turmentar-los o, fins i tot, matar-los.³² De manera similar, una cançó del segle XV, l'"Edelmannslehre", instrueix els nobles a robar i saquejar camperols i, si no tenen res, torçar-los el coll.³³

Per molt forta que fos la imputació de característiques infrahumanes, topava amb l'incòmode fet que els pagesos (lliures i servils) eren cristians i, per tant, en la concepció de l'època, completament humans. La servitud significava una negació de la condició humana, contrària a la llibertat cristiana. La possessió d'una persona per una altra, o si més no la d'un cristià per un altre, no podia reconciliar-se fàcilment amb la Bíblia. Els rebels camperols de 1525 reclamaren l'abolició de la servitud no tan sols en nom del vell i bon costum o del dret natural, sinó, també, perquè la servitud era incompatible amb l'encarnació i la crucifixió de Crist. Jesucrist va morir per tota la humanitat i la contradicció entre aquest sacrifici i la submissió de pagesos cristians es trobava al cor de les protestes dels camperols d'Alsàcia, Suàbia,

---

30. Fritz Martini, *Das Bauerntum im deutschen Schrifttum von dem Anfängen bis zum 16. Jahrhundert*, Halle (Saale), 1944, pp. 42-56; Eckerhard Simon, *Neidhart von Reuenthal*, Boston, 1975.

31. Martini, *Das Bauerntum*, pp. 42-56, veu els camperols de la poesia de Neidhart com emblemes de la bogeria humana en general; Erhard Jöst, "Bauernfeindlichkeit": *Die Historien des Ritters Neidhart Fuchs*, Göppingen, 1976, pp. 49-55, considera que Neidhart volia atacar els camperols com a classe social, no com a símbol, i que la seva obra va ser llegida des del començament no com una dissidència còmica dels valors cortesans ni tampoc com un lament per les febleses humanes, sinó com una punyent denúncia dels autèntics camperols.

32. *Die Historien des Neidhart Fuchs nach dem Frankfurter Druck von 1566*, ed. Erhard Jöst, Göppingen, 1980.

33. Günther Franz, ed., *Quellen zur Geschichte des deutschen Bauernstandes im Mittelalter*, Darmstadt, 1974, n° 218, p. 553.

la regió del llac Constança i Salzburg.³⁴ Aquesta contradicció seria posada de relleu per la llista de reclamacions més difosa, els “Dotze Articles dels Camperols de Suàbia”, redactats el març de 1525 per Sebastian Lotzer, un predicador laic, a partir d’una multitud de llistes anteriors de greuges pagesos.³⁵ L’Article Tercer comença de la següent manera:

Fins ara ha estat costum per part dels amos tractar-nos com als seus serfs, la qual cosa és ben llastimosa, ja que Crist ens ha redimit i comprat tots amb el vessament de la seva preciosa sang, sense excepcions; al pastor igual que qui més enlairat estigui.

Els “Dotze Articles” servirien de model per a la majoria dels subsegüents programes presentats pels rebels durant la guerra.

En cercles de les classes benestant, trobem sentiments favorables als pagesos, lamentant la seva opressió. Elogiar el treball rústic i lamentar l’explotació per altres estaments era una mena de lloc comú medieval. Fins i tot en la producció literària alemanya, l’encomi dels pagesos (Bauernlob) mai no va ser esborrat del tot per les sàtires populars.³⁶ Hi havia un persistent corrent d’opinió que reconeixia la incompatibilitat de la servitud amb les doctrines bíbliques o la llibertat cristiana. El familiar refrany “Quan Adam cavava i Èva filava, qui era el cavaller?” (que en alemany, igual que en anglès, “When Adam delved and Eve span, who was then the gentleman”?, també fa vers) era repetit en cercles urbans i instruits i va caldre que els apologistes de la servitud hi repliquessin.³⁷

La connexió més significativa entre alta cultura i les exigències dels camperols alemanys va produir-se a través de les obres jurídiques del segle XIII, en especial el *Sachsenspiegel*, un tractat legal escrit en un dialecte regional

---

34. Se’n troben exemples a Müller, “Wurzeln und Bedeutung”, pp. 16, 18; Bierbrauer, “Das Göttliche Recht”, pp. 222-226; Franz, *Quellen ... Bauernkriegen*, pp. 153, 169, 239, 301.

35. Christopher Shappeler, predicador de Memmingen, va escriure el pròleg i va furnir citacions bíbliques. Ed. Franz, *Quellen ... Bauernkriegen*, pp. 153, 169, 239, 301.

36. Hans Rosenplüt, popular autor al segle XV de peces còmiques de Carnestoltes que fan burla dels rústics, és també autor d’un poema en lloança del “noble pagès”. Franz, *Quellen ... Bauernstandes*, pp. 548-552, ofereix dos extractes contraposats de la seva obra.

37. Sobre aquest tema i la seva difusió, vegeu Sylvia Resnikow, “The cultural history of a democratic proverb”, *Journal of English and Germanic Philology*, 36 (1937), pp. 391-405; Martini, *Das Bauerntum*, pp. 225-240; Hartmut Boockmann, “Zu den geistigen und religiösen Voraussetzungen des Bauernkrieges”, a Bernd Moeller, ed., *Bauernkriegs-Studien*, Gütersloh, 1975, p. 15.

alemany.³⁸ L'autor, Eike von Reggow, declarava que Déu creà l'home a la imatge seva i el redimí amb els seus patiments, tant als pobres com als rics. La llibertat no era simplement una condició anterior a la caiguda bíblica, perduda a causa de la maldat humana (la qual constituïa una explicació habitual de la senyoria i la desigualtat). El Papa Gregori el Gran, en paraules que serien repetides freqüentment i incorporades al dret canònic, havia proclamat que el sacrifici de Crist va redimir tota la humanitat de les conseqüències del pecat original, trencant les cadenes de l'esclavatge.³⁹ Eike von Reggow va invocar aquesta tradició, tot argumentant que no podia haver-hi cap manera de justificar la servitud. Naixia de l'exercici del poder il·legítim, no com un càstig lícit. La servitud podia pertànyer al costum, però era un costum abusiu, convertit en llei per la força del dret, que no podia ser confós amb la justícia. El *Sachsenspiegel* també rebutjava disculpar la servitud en funció de la divisió bíblica entre privilegiats i condemnats (Caïn i Abel; Sem, Cam i Jafet; Abraham i Ismael; Essaú i Jacob).⁴⁰

Més que no pas en Luter, Huss o Wyclif, els inquiets camperols d'inicis del segle XVI es recolzaven en idees que havien agafat cos en el *Sachsenspiegel* i altres reculls legals en llengua vernacle formats segles abans. Com hem vist, els "Dotze Articles" censuraven la servitud en un llenguatge proper al dels llibres jurídics, com una violació dels preceptes bíblics i de la salvació portada per Crist.⁴¹ Així, doncs, per bé que les reivindicacions dels camperols de 1525 van ser encoratjades i concretades per la Reforma, reflectien una tradició prèvia d'oposició moral a la servitud. Era possible oposar-se a pràctiques i institucions opressives per mitjà d'idees que tenien força per sobre dels límits de classe, regió i nivell d'educació. Hi ha una oposi-

---

38. *Sachsenspiegel Landrecht*, ed. Karl August Eckhardt, Monumenta Germaniae Historica, Font. iur. Germ. ant., nova sèrie, I, 1, 3ª ed., Göttingen, 1973, llibre III, 42. Vegeu Alexander Ignor, *Über das allgemeine Rechtsdenken Eikes Reggow*, Paderborn, 1984, pp. 234-251; Bierbrauer, "Das Göttliche Recht", pp. 222-227.

39. Gregory I, *Registrum epistolarum*, ed. Dag Norber (Corpus Christianorum, vol. 140), Tournholt, 1982, VI, 12 (p. 380): "Cum redemptor noster totius conditor creaturae ad hoc propitiatus humanam voluit carnem assumere, ut divinitatis suae gratia, disrupto, quo tenebamur capti vinculo servitutis, pristinae nos restitueret libertati..." Està citat en el *Decretum* de Gracià, C. xii, Q. 2, c. 68.

40. Tractat per Guido Kisch, *Sachsenspiegel and Bible*, Notre Dame, 1941 (reimpressió, Notre Dame, 1990), pp. 133-140. els arguments contra la servitud presents en el *Sachsenspiegel* van influir en col·leccions legals posteriors, com el *Schwabenspiegel* i el *Görlitzer Landrecht* (Ignor, *Über das allgemeine Rechtsdenken*, p. 237).

41. Vegeu la taula comparativa de Müller, "Wurzeln und Bedeutung", p. 29; i la de Bierbrauer, "Das Göttliche Recht", p. 226.

ció fonamental entre (1) la deshumanització dels camperols, que procurava separar-los de la comunitat cristiana (és a dir, humana), i (2) la defensa de la seva humanitat, de la qual resulta la incompatibilitat entre servitud i Evangelis.

Que una revolta contra la servitud podia basar-se en nocions de justícia prèvies a la Reforma queda demostrat de manera ben palesa a Catalunya. Per descomptat, la situació no era la mateixa que a Alemanya; de tal manera que la comparació és només això, una comparació, i no una parella exacta. Catalunya no estava tan fragmentada políticament com Alemanya. Els reis d'Aragó eren més febles –en el segle XV– que abans, però hi havia una llarga història anterior de govern efectiu pel rei i les Corts. Com a Alemanya, una guerra pagesa va ser facilitada per la fallida de l'autoritat política, en aquest cas el desafiament del rei per unes Corts irades davant la simpatia reial envers l'agitació dels remences. D'una manera més marcada que a Alemanya, un conflicte sobre la servitud estava vinculat a la lluita política que dividia els grups poderosos.

A Catalunya hi havia la mateixa subdivisió de senyorijs i absència dels senyors en l'administració directa dels seus dominis. En canvi, a diferència d'Alemanya, no hi havia cap indicatiu d'una aliança entre camperols i altres grups subalterns com els artesans urbans i els miners. Mentre que un corrent de la historiografia alemanya afirma que la inspiració per la revolta (així com per la Reforma) va venir de les ciutats, no podem fer tal suposició per a Catalunya.⁴² Per últim, a Catalunya es va produir una maduració més llarga i sostinguda del conflicte. A Alemanya abans de 1525, va haver-hi revoltes sobtades però molt breus. A Catalunya, una agitació política constant i un recurs freqüent a la violència des de voltants 1380 van donar peu a Pierre Vilar a parlar de “la Guerra dels Cent Anys del camp català”.⁴³

---

42. Sobre diferents interpretacions del paper de la ciutat i el camp a la Reforma alemanya, vegeu Bernd Moeller, *Imperial cities and the Reformation. Three essays*, ed. i trad. H. C. Erik Midelfort i Mark U. Edwards, jr., Durham, N.C., 1982; Tom Scott, *Freiburg and the Breisgau. Town-country relations in the age of Reformation and Peasants' War*, Oxford, 1986, pp. 190-235; Stephen Ozment, *The Reformation and the cities. The appeal of Protestantism to sixteenth-century Germany and Switzerland*, New Haven, 1975; Peter Blickle, “Social protest and Reformation theology”, a Kaspar von Greyerz, ed., *Religion, politics and social protest. Three studies on Early Modern Germany*, Londres, 1984, pp. 4-15; Otthein Rammstadt, “Stadtunruhen in 1525”, a Hans-Ulrich Wehler, ed., *Der deutsche Bauernkrieg, 1524-1526*, Göttingen, 1975, pp. 239-276.

43. Pierre Vilar, *La Catalogne dans l'Espagne moderne*, vol. 1, París, 1962, pp. 379-380.

Com a Alemanya, els pagesos catalans es queixaven de la servitud no solament per les seves conseqüències econòmiques, sinó també per la indignitat i impotència davant el poder arbitrari que comportava. A les vespres de la revolta, una llista de greuges presentada pels remences mencionava la pràctica de forçar les mares que nodrien els seus fills a fer de dides a voluntat de l'amo, i fins i tot el dret que suposadament feien valdre els senyors de jaure amb una núvia camperola la nit del seu casament.⁴⁴

Sobretot, com hem intentat de demostrar en un altre lloc, els pagesos catalans no lliures protestaven dels *mals usos*, una expressió l'ús difós de la qual mostra els límits de l'eufemisme a l'Edat Mitjana.⁴⁵ Vinculada a aquestes exaccions hi havia la pretensió senyorial del dret de maltractar arrendataris servils, que fou expressament sancionada pels estaments catalans a principis del segle XIII. El *ius maletractandi* català s'assemblava al que exercien amos septentrionals com el senyor de Rocourt, però es veia limitat per l'autoritat legal oficial. Com amb respecte als *mals usos*, impressiona la manera explícita amb què es parlava del poder arbitrari. La natura del maltracte incloïa confiscació de terra i coerció física, sovint una humiliació ritual consistent en usar grillons, arrancar el cabell i posar un jou a parelles de camperols, talment animals. La violència senyorial iniciada el segle XII va crear un vocabulari de gests opressius que es perllongaria fins a la fi de la servitud, el 1486.⁴⁶ La característica essencial del dret de maltractar (a diferència de la potestat jurisdiccional ordinària) era la capacitat d'infligir mal a arrendataris, sense raó ni necessitat de justificació.

Així, doncs, a causa de la capacitat dels senyors d'imposar un règim d'arrendament dur, els camperols de la Catalunya del segle XV difícilment apel·larien al costum (almenys a un costum que abastés el record humà recent). Tant els senyors com els pagesos exageraven; creien que els pagaments opressius s'havien originat amb Carlemany. Per molt dolents que els

---

44. Els greuges de 1462 estan editats per Eduardo de Hinojosa, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Madrid, 1905, apèndix 11. Els senyors van acordar abolir l'ús forçat de dides i van negar que cap "dret de senyor" hagués estat mai plantejat.

45. El que segueix és tractat amb més detall a Paul H. Freedman, *Los orígenes de la servidumbre pagesa a la Catalunya medieval*, Vic, 1993 (ed. or., Cambridge, 1991).

46. Thomas N. Bisson, "The crises of the Catalanian franchises (1150-1200)", a *La formació i expansió del feudalisme català*, ed. Jaume Portella i Comas; *Estudi General. Revista del Col·legi Universitari de Girona*, 5-6 (1985-1986), pp. 153-172; Blanca Garí, "Las *querimoniae* feudales en la documentación catalana del siglo XII (1131-1178)", *Medievalia*, 5 (1985), pp. 7-49.

mals usos fossin, eren usos, santificats pel temps. De fet, un argument de defensa moral utilitzat pels senyors durant la guerra era que Catalunya havia prosperat i esdevingut gran sota aquest règim agrari; canviar posaria en risc aqueixa grandesa.⁴⁷ Els atacs a la situació de servitud es van bastir mostrant la incompatibilitat amb el dret diví, però també la contradicció amb els criteris bàsics del dret català que, suposadament, garantia les llibertats dels habitants cristians del Principat, un argument de la Llei Antiga, però un argument de la llei molt antiga.

Molt més que a Alemanya, els arguments catalans a favor i en contra de la servitud eren estructurats com mites contraposats d'origen històric.⁴⁸ Comentaristes legals dels segles XIV i XV defenien la servitud, tot i admetre que era contrària al costum català i al dret natural, situant-ne els orígens en la suposada passivitat dels camperols catalans sotmesos als musulmans quan Carlemany va fer una crida perquè s'aixequessin en suport del seus exèrcits invasors.

Aquest és un mite històric-genètic dels orígens de la desigualtat, a diferència de les explicacions bíbliques supranacionals que eren populars a Alemanya. La servitud, segons aquesta llegenda, era un càstig merescut, que no subvertia el dret natural o diví més que el portar criminals a la presó, excepte que el càstig concernia, també, els hereus dels culpables. La servitud, doncs, era explicable en funció de la peculiar història de la nació.⁴⁹

Observadors catalans van expressar en algunes ocasions el mateix menyspreu envers el caràcter pagès vist a Alemanya. Francesc Fiximenis combinava commiseració per als pobres urbans amb odi cap els camperols per la seva malícia i covardia, i recomanava que els serfs fossin apallissats, infraalimentats i tractats amb el que anomenà "disciplina terrible", per tal

---

47. Així va ser argüït a les Corts de Tortosa de 1429-1430: *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Catalunya*, vol. 16, Madrid, 1912, pp. 349-350.

48. Paul Freedman, "Cowardice, heroism and the legendary origins of Catalonia", *Past and Present*, 121 (1988), pp. 6-10.

49. Una llegenda similar, de formació nacional usada com a defensa històrica de la desigualtat va aparèixer a l'Hongria baixomedieval i moderna. Historiadors i juristes creien que els serfs descendien dels que no van fer cas d'una crida a l'assemblea militar dels huns (suposats avantpassats dels magiars). Vegeu Richard C. Hoffmann, "Outsiders by birth and blood: Racist ideologies and realities around the periphery of medieval culture", *Studies in Medieval and Renaissance History*, nova sèrie, 6 (1983), pp. 14-20.

d'evitar la desobediència.⁵⁰ Però, en contrast amb Alemanya, on hi ha tot un gènere literari de sàtira anticamperola, la literatura catalana medieval ignora la pagesia gaire bé del tot.

Les elites catalanes, però, sí que van mostrar durant la Baixa Edat Mitjana un sorprenent grau d'intranquil·litat en com reconciliar els ensenyaments cristians amb la submissió de cristians. Els juristes no es trobaven còmodes defensant pràctiques senyoriales arbitràries.⁵¹ Algunes condemnes catalanes de la servitud eren tan estridents com les trobades a llibres legals alemanys. Una proclama ben vívida era l'opinió de Tomàs Mieres (ca. 1439) que ni el rei ni les Corts podien promulgar legítimament una mesura que permetés maltracte senyorial, car tal llei violaria flagrantment els preceptes divins.⁵² Aquesta opinió era compartida per membres de la cort reial, en especial la reina Maria de Luna, que va intentar que el seu parent, el papa avinyonenc Benet XIII, declarés lliures els arrendataris servils de l'església. En carta de 1402, la reina Maria va utilitzar adjectius com ara *prava et detestabilis, execrabilis i pestiferus* per caracteritzar la servitud, i va també declarar planerament que violava la llei divina i la humana.⁵³ En les instruccions a Jaume Ferrer, el missatger enviat al papa, Maria descrivia la seva inquietud de consciència i les discussions sobre la servitud que havia mantingut amb mestres de teologia i "doctors solempnes".⁵⁴ La carta al papa Benet invoca el mateix que abans hem vist en tractar dels camperols alemanys: que el Crist crucificat va sacrificar-se per portar a tothom l'alliberament de la servitud.⁵⁵

---

50. Francesc Eiximenis, *Lo Crestià*, llibre 12, citat per Jill Webster, ed., *Francesc Eiximenis, la societat catalana al segle XIV*, Barcelona, 1967, p. 59.

51. La glossa més habitual durant el segle XIII dels Usatges de Barcelona reconeixia que el dret de maltractar arrendataris era contrari al dret romà i visigot: *Antiquiores Barchinonensium Leges*, Barcelona, 1544, f. 109v. En el segle XIV, Jaume de Montjuich va declarar que les lleis que permetien maltractes estaven d'acord amb la justícia humana, però no pas amb la divina, *ibid.*, f. 37v. Opinió divergent sobre si el *ius malettractandi* podia ser considerat lícit són conservades en dos manuscrits del segle XV: Arxiu de la Catedral de La Seu d'Urgell, ms. 2108, ff. 134r-136v; Biblioteca de Catalunya, ms. 485, f. 58v.

52. Tomàs Mieres, *Apparatus super constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae*, vol. 2, Barcelona, 1621, p. 513.

53. Ed. Antoni Riera i Melis, "El Bisbat de Girona al primer terç del segle XV. Aproximació al context socio-econòmic de la sèrie sísmica olotina (1427-1428)", *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), pp. 199-200.

54. Ed. Fidel Fita, "Lo Papa Benet XIII y los pagesos de remensa", *la Renaixença*, 5 (1875), p. 128.

55. Ed. Riera i Melis, "El Bisbat de Girona", p. 200: "Dignemi itaque, pater clemens, ad exemplum Crucifixi, qui nos tenebat servitus antiquata a servitutis nexibus liberavit, vestro generali edicto seu bulla sufficienti..."

Summament significatiu és el que es conserva dels arguments plantejats pels camperols i els seus apòlogues en els anys que van conduir a l'esclat de violència. Hi ha menys material d'aquest tipus que a Alemanya, en gran part perquè la impressió de queixes i crides a l'acció en forma de fullets semiclandestins (*Flugschriften*) era possible el 1525, però no encara al segle XV.

La defensa més extensa de l'agitació dels remences és el pròleg a un registre de juraments fets pels habitants de diversos centenars de pobles de pagès els anys 1448-1449.⁵⁶ El pròleg justificava la formació de sindicats per sol·licitar l'abolició de la servitud tot invocant la justícia cristiana, com a resposta al mite senyorial sobre els orígens de la servitud. Comença fent esment, altra vegada, del passatge de Gregori el Gran citat anteriorment, que establia la igualtat fonamental de tots els Cristians, per als quals el sacrifici de Crist va ser realitzat sense distinció. Crist “va trencar els lligams de la servitud per la qual els humans van caure captius, i ens va restaurar en la nostra llibertat original”.⁵⁷ Segons un capgirament enginyós del mite corrent de la traïció i consegüent servitud camperola, els avantpassats dels remences no eren cristians que treballaven sota opressió musulmana, sinó que eren musulmans! Naturalment, els conqueridors francs van pressionar per convertir-los al cristianisme. Molts habitants van acceptar llavors mateix, però d'altres van ser tossuts i, per això, condemnats a treballar en situació de servitud, impròpia de cristians, fins que s'adonessin de l'error d'allò que el document anomena el seu “paganisme”. Els mals usos i tota la parafernàlia lligada a la servitud van ser justament aplicats als no cristians, però només per tal d'estimular-ne la conversió. Com que eren manifestament contraris als ensenyaments de la religió verdadera, no devia pesar sobre els cristians, de manera que, quan els pagesos es convertien, l'opressió hauria de ser abolida. Ara, el 1448, ja no hi havia camperols musulmans, clar. I així, la única raó de què continuessin vigents els costums opressius era la cobdícia i la violència dels senyors.

---

56. Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona, secció XXV.2, llibres manuscrits de tema divers, lligall 1, ms. 8, fols. 1r-2v, ed. Freedman, *Els orígens de la servitud pagesa*, pp. 247-249.

57. Compareu els texts citats per Bierbrauer, “Das Göttliche Recht”, p. 226: el *Schwabenspiegel* (de 1280): “Déu va crear els homes a la seva imatge i també els va redimir de la mort mitjançant la seva agonía”. Els “Dotze Articles” (1525): “Crist ens va redimir i comprar a tots vessant la seva sang molt preciosa, al pastor igual que al més enlairat, sense exceptuar ningú”.

Les explicacions catalanes dels orígens de la injustícia contra els camperols juxtaposaven conducta cristiana amb realitat social injusta, però es diferenciava del cas alemany en no demanar ni tan sols la limitada transformació de la societat que la Reforma requeria. La riquesa i el poder secular dels monestirs, per exemple, que ocupen un lloc tan prominent en les crítiques d'Erasme, en els tractats de Luter i en els greuges camperols alemanys, no van ser mai assenyalats a Catalunya. No hi va haver propostes d'elegir localment els pastors, destruir el poder clerical o proclamar els ensenyaments de l'Evangeli enfront de la pràctica eclesiàstica. Tals desitjos, fonamentals en l'agitació camperola a Anglaterra, Bohèmia i Alemanya, eren absents a Catalunya.

Com que no va haver-hi reforma religiosa, ¿què explica aleshores la que al capdavant va ser la guerra camperola més llarga i de major èxit del període baixomedieval i modern? S'hi pot discernir una doctrina igualitària cristiana, però les seves arrels eren més profundes que els corrents reformistes dels segles XV i XVI. Els ideals de justícia social ja existien en el bagatge convencional de possibilitat intel·lectual medieval, i això va formar la base de la reticència de juristes i teòlegs en justificar la servitud, així com els arguments dels pagesos i els seus defensors. La guerra catalana va ser el producte d'un règim senyorial dur però aplicat de manera no uniforme, les càrregues del qual no van ser mai del tot percebudes com a compatibles amb les tradicions cristianes ni en relació amb la llibertat cristiana. No es pot posar en dubte que els camperols van treure profit d'una crisi política i constitucional, però aquesta crisi era en si mateixa el resultat del malestar pagès i de l'encoratjament reial, com a mínim intermitent.

Torno a la qüestió de les precondicions per a la revolta, en particular al punt en el qual la naturalesa explotadora d'una relació senyorial esdevé manifesta. És dubtós que hi hagués un temps en el qual els camperols es resignessin de manera fatalista a la legitimitat moral (en contrast amb la pura força) de l'explotació.⁵⁸ La revolta pagesa no necessitava forçosament un fort estímul extern, com ara expectatives milenaristes o nocions igualità-

---

58. James Scott discuteix amb encert la idea de què els grups dirigents senyorials imposaven hegemònicament una falsa consciència: *Domination and the arts of resistance*, pp. 70-107. Sobre la noció ingènua però persistent de què la societat medieval era estàtica i jeràrquica, vegeu Lee Patterson, "On the margin: Postmodernism, ironic history and medieval studies", *Speculum*, 65 (1990), pp. 87-108.

rics típicament urbanes. Catalunya demostra, d'una manera encara més clara que Alemanya, la supervivència de nocions bàsiques de justícia i la coexistència d'objectius més aviat moderats amb mètodes radicals d'aplicació. Com a gran part d'Alemanya, els pagesos catalans acceptaven la superioritat de la senyoria i la majoria de les seves conseqüències. Buscaven la dissolució de la servitud i de l'explotació arbitrària, però no la del sistema senyorial. Estaven inspirats per idees religioses, però les van aplicar en defensa de l'autonomia local.

La guerra pagesa catalana també posa de manifest certes limitacions de les tipologies historiogràfiques de resistència i ideologia camperoles. La distinció entre Llei Antiga i Llei Divina es fa difícil d'establir. A Catalunya, eren els senyors els que defensaven el costum; l'argument moral dels pagesos combinava propòsit diví i legitimació històrica. A Alemanya, hi havia una major consciència de la imposició recent d'una forma abusiva de senyoria i, per això, les invocacions a l'Evangeli anaven acompanyades de defensa del costum local. Tot i així, fins i tot allà, les idees reformadores no eren imprescindibles per a legitimar la resistència, tot i que el trasbals religiós va crear una situació política similar (encara que, en últim terme, menys favorable) a la proporcionada per la paràlisi constitucional catalana.

La distinció, proposada per Peter Burke, entre justificacions tradicionalistes de la revolta i visions radicals d'un ordre nou, no és aplicable automàticament a les guerres catalana i alemanya, en les quals un procediment radical (aixecament militar de gran escala) va procedir d'intents de reordenació limitada de la societat, segons uns plantejaments que eren concebuts com tradicionals.⁵⁹

Tant a Catalunya com a l'Alemanya sud-occidental, el conflicte clau girava entorn de la servitud. Del que es tracta no és tant de la ideologia camperola com quelcom immutable per si mateixa, sinó un odi molt ben definit contra la servitud. Els historiadors medievalistes no s'han inclinat a estudiar les implicacions de la servitud a causa de la tendència de generacions anteriors a exagerar-ne la seva difusió i a descansar excessivament en codis le-

---

59. Peter Burke, *Popular culture in early modern Europe*, Nova York, 1978, pp. 173-178 (traducció castellana, Madrid,).

gals que aplegaven junts tots els camperols com no lliures.⁶⁰ De tota manera, el que defineix les dues zones ací considerades és la intensificació d'un lligam personal dur i la resistència de camperols organitzats en comunitats locals que no havien sucumbit davant un règim de grans propietats.

Així, és ben cert que les creences camperoles derivaven d'idees bíbliques d'igualtat. El que va convertir aquestes actituds en acció no va ser un factor extern (la Reforma) sinó el ressentiment contra una servitud intensificada i les indignitats que comportava. Què explica, doncs, l'èxit dels remences catalans i el fracàs del moviment alemany?⁶¹ A Catalunya, el col·lapse de l'autoritat governativa va ser més complet i els camperols tenien una història més llarga de resistència activa que a Alemanya. La diferència clau, però, resulta ser el dubte més intens entre les classes dirigents i cercles intel·lectuals catalans sobre la justificació de la servitud. A Alemanya, ben cert, també hi havia una tradició de crítica social que es remuntava, com hem vist, als llibres legals del segle XIII, reflectida igualment en la Reformatio Sigismundi de 1439 i en el tractat escrit per l'anomenat Revolucionari de l'Alt Rin (vers el 1490).⁶² Però, a Catalunya, fins i tot els juristes que defensaven la servitud reconeixien que discrepava amb el dret natural i el costum català normal.⁶³ La Cort reial, tot i que oscil·lant i oportunista, prestà suport

---

60. És una tendència visible, per exemple, en Philippe de Beaumanoir, *Coutumes de Beauvaisis*, ed. Amédée Salmon, París, 1899; reimpressió, París, 1970, vol. 1, p. 234; entre els juristes canònics, segons els descriu John T. Gilchrist, "The medieval canon law on unfree persons: Gratian and the decretalist doctrines, c. 1141-1234", *Studia Gratiana*, 19 (1976), pp. 278-281; del mateix, "Saint Raymond of Penyafort and the decretalist doctrines on serfdom", *Escritos del Vedat*, 7 (1977), pp. 302-307; i en el dret català, Johannes de Socarrats, *In tractatum Petri Alberti...* (Barcelona i Lió, 1551), p. 338.

61. L'aixecament alemany van ser brutalment sufocat, però algunes de les seves queixes van ser objecte de millora: Thomas Sea, "The impact of the German Peasants' War: the question of reparations", *Sixteenth Century Journal*, 8 (1977), pp. 75-97; Blickle, *Revolution of 1525*, pp. 165-169; Winfried Schulze, "Die veränderte Bedeutung sozialer Konflikte im 16. und 17. Jahrhundert", a Wehler, ed., *Der deutsche Bauernkrieg, 1524-1526*, pp. 277-302.

62. *Reformation Kaiser Sigmunds*, ed. Heinrich Koller, Monumenta Germaniae Historica, Staatsschriften des späten Mittelalters, vol. 6, Stuttgart, 1964, especialment pp. 84, 92, 168, 276-280; *Das Buch der hundert Kapitel und der vierzig Statuten des sogenannten Oberrheinischen Revolutionärs*, ed. Annelore Franke i Gerhard Zschäbitz, Berlin, 1967. Vegeu les discussions de Boockmann, "Voraussetzungen des Bauernkriegs", pp. 11-15. L'autor ha estat identificat com el secretari imperial Mathias Wurm per Klaus H. Lauterbach, "Der 'Oberrheinische Revolutionär' und Mathias Wurm von Geudertheim", *Deutsches Archiv*, 45 (1989), pp. 109-172.

63. Paul Freedman, "Juristes catalans i els orígens de la servitud", en el seu recull *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*. Barcelona, 1988, pp. 166-179.

a les exigències dels camperols. Hi havia unes diferències d'opinió més marcades a Catalunya que a Alemanya sobre la qüestió de la servitud. A Catalunya, els arguments no es referien tant com a Alemanya a texts bíblics (p.e., la maldició de Noè sobre els descendents de Ham), sinó més aviat a la constitució històrica o mito-històrica de la nació. S'acceptava àmpliament i obertament que la servitud violava el precepte diví. Una segona línia de defensa era la que parlava d'heroisme noble i de covardia pagesa, però la seva força moral no va ser, a la llarga, suficient per a evitar l'agitació i la revolta pagesa.

Tant a Alemanya com a Catalunya hi hagué un cert intercanvi conceptual entre l'elit i el món popular, en la discussió de la servitud. Els greuges camperols alemanys, per exemple, van obtenir part del seu llenguatge d'obres com el *Sachsenspiegel*. Més significatiu és que hi havia fissures allà on, a primera vista, semblava haver-hi hegemònies de certesa social. No tan sols el teatre de dominació de l'elit —els seus rituals d'autoritat— no eren del tot acceptats per aquells als quals volien convèncer, sinó que, a més, els gests podien a vegades provocar una considerable dissidència entre els propis actors. Els camperols i els seus portaveus van desplegar una retòrica de força moral, procedent d'un arsenal d'ensenyaments cristians predicats igualment als alts i als baixos. No era només que els camperols poguessin extreure conclusions més radicals d'aquell discurs que, en l'essencial, era compartit,⁶⁴ o que interpretessin malament els ensenyaments de la llibertat cristiana.⁶⁵ Més aviat era que percebien els punts de feblesa o d'incertesa dins l'estructura de poder polític i econòmic que tenien en front. Hom pot lamentar l'aparent ingenuïtat de l'adolorida declaració dels camperols de Stühlingen (article 23 de la seva llista de greuges): “No coneixem l'origen dels arrendaments ni del pagament d'interessos”, i en demanaven una explicació “creïble”.⁶⁶ No es pot dir que els fos donada una resposta raonada o compassiva. En canvi, quan les demandes morals eren plantejades en termes no només de la llibertat cristiana, sinó com a tradició nacional, cas de Catalunya, la seva força va ser considerable i va obtenir aquiescència a contracor.

---

64. Argumentat per Stephen Greenblatt, “Murdering peasants: status, genre, and the representation of rebellion”, *Representations*, 1 (1983), p. 21; i Scott, *Domination and the arts of resistance*, p. 79.

65. Winfried Becker, “‘Göttliches Wort’, ‘göttliches Recht’, ‘göttliche Gerechtigkeit’. Die Politisierung theologischer Begriffe?”, a Blickle, ed., *Revolte und Revolution in Europa*, pp. 232-263.

66. Citat per Tom Scott i Bob Scribner, eds. i trads., *The German Peasants' War. A history in documents*, Atlantic Highlands-Londres, 1991, p. 68.

En un tractat sobre els vicis de diferents estaments, escrit vers el 1500 a França, l'anònim autor comença amb Mateu, capítol 19, versicle 24, on Crist equipara la dificultat que un ric entri al cel amb la de què un camell passi per l'ull d'una agulla. El seu llibre, ens diu, va ser inspirat per la meditació sobre aquestes “paraules molt dures i feixugues” de l'Evangeli.⁶⁷ És fàcil menystenir semblants pensades com a sociològicament irrellevants i a gran part dels moments històrics probablement ho siguin. Ara bé, a la Catalunya de 1462 i a l'Alemanya de 1525, la ira dels camperols i els dubtes dels grups dirigents, a propòsit de la servitud, van contribuir als dos aixecaments més grans de l'Europa pre-moderna.

---

67. Bibliothèque Nationale, París, Ms. Français 1148, ff. 1r-1v.